

Borrie kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk
karaktäristik och bedömning

ANNA LINDQVIST – 2020-10-10

Borrie kyrka

Stora Köpinge församling, Vemmenhögs, Ljunits, Herrestads och Färs kontrakt, Lunds stift
Borrie 17:1, Borrie socken, Ystad kommun, Skåne län

Beskrivning och historik

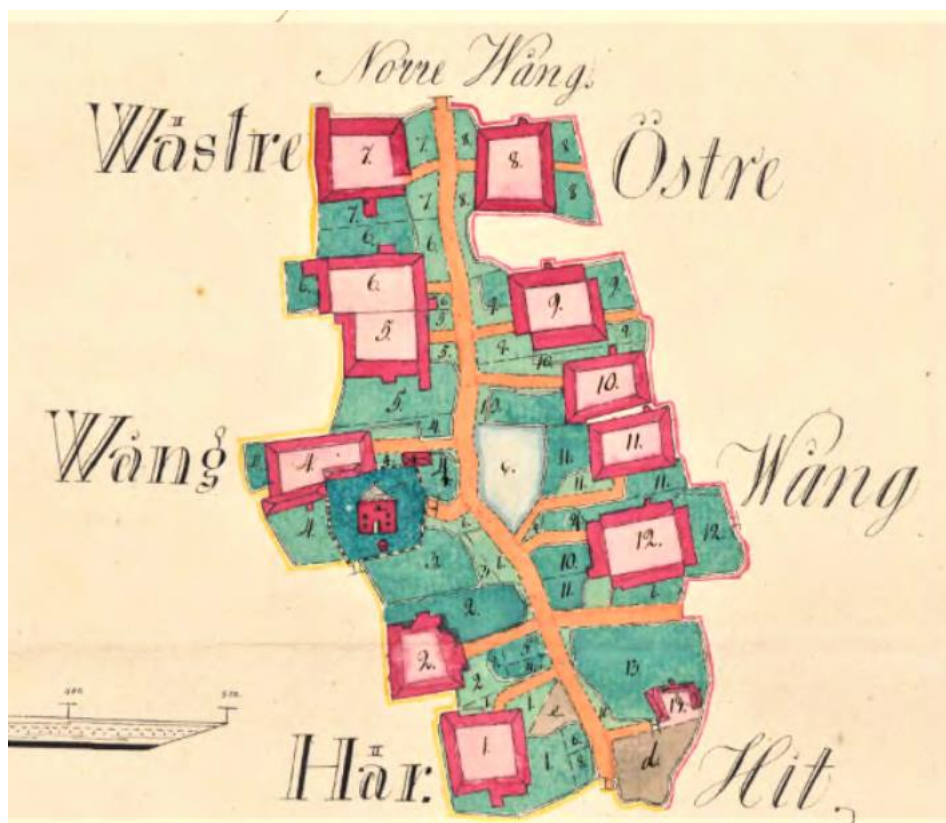
Kyrkomiljön

Borrie kyrka är belägen drygt en mil nordost om Ystad på en höjd i ett böljande odlingslandskap intill ett vägsäl med mindre vägar som löper från bland annat Stora Herrestad mot Högestad. Från kyrkogårdens högsta punkt är havet i söder synligt.

Det saknas skriftliga medeltida belägg för Borrie by och socken. I forskningsprojektet *By, huvudgård och kyrka, studier i Ystadsområdets medeltid* konstateras att det år 1583 fanns 12 gårdar i byn varav 11 brukades av självägande bönder. Det finns med andra ord inga belägg för någon medeltida huvudgård med koppling till kyrkobygget. Enligt en äldre sägen ska en av byns gårdar ägts av en rik bonde vid namn Boo, som av de danska kungarna blivit tilldelad mark. Marken delade han upp så att hans söner fick var sin gård och så lät han uppföra en kyrka söder om den gård han bebodde. Kyrkan och byn fick namnet Boorige efter hans namn. På en geometrisk avmätning från 1727 ligger kyrkan i radbyns västra rad och vägen genom byn går öster om kyrkan. Byn lagaskiftades 1864 och de flesta gårdarna, som då låg under Högestad, flyttade ut från byn. Idag återstår endast Borrie gård, som ligger i direkt anslutning till kyrkoanläggningen. En skolbyggnad uppfördes 1875 vid vägsället nordväst om kyrkan och tillbyggdes 1923.

Flygbild över Borrie kyrkoanläggning från sydost med Borrie boställe i bakgrunden. Foto: Pär-Martin Hedberg, 2014.

Utsnitt av Geometrisk avmätning över Borrie by 1727.

Kyrkobyggnaden

Borrie kyrkas tidiga byggnadshistoria är oklar. En rad olika historiker och forskare har diskuterat kyrkans byggnadshistoria från olika perspektiv och konsthistoriska analyser, men utan att hitta en samstämmig uppfattning om byggnadsprocessen. Kyrkan är uppförd av Komstadkalksten och Köpingsesandsten sannolikt under 1100-talet med långhus och kor med absid. Förtagningar i murarna i långhusets östra del kan indikera att den har föregåtts av en träkyrka. Långhuset var försett med syd- och nordportal. Eventuellt kan även ett torn ha uppförts samtidigt, vilket den smala tornbågen i väster kan tyda på. Hur det tornet i så fall var utformat är okänt. Resterna av det torn som finns bevarat idag uppfördes sannolikt under 1200-talet delvis av gråsten i samma bredd som långhuset. Tornet lär ha rasat redan under senmedeltiden. Eventuellt höjdes långhuset i samband med tornets uppförande och tornets västgavel har ommurats vid något tillfälle. Under 1400-talet tillkom ett vapenhus i söder.

1771 byggdes läktaren om i kyrkans västra del.

På 1860-talet var kyrkan i mycket bristfälligt skick och gudstjänster fick inte längre förrättas i kyrkan. Församlingsborna blev hänvisade till Stora Herrestads kyrka. 1874 beslutades att kyrkan skulle rivas. Klockstapeln revs och klockbocken placerades i koret. Absiden och vapenhuset revs. Korets tunnvalv av tegel revs och en ny takstol uppfördes för att ge plats för klockan. Blytaket togs ned och såldes. Övriga delar blev kvar och förföll allt mer.

1909 beslutades att ett jordfästningskapell skulle inredas i kyrkan, där de äldre inventarierna, dopfunten, krucifixet och altaret kunde förvaras. Domkyrkoarkitekt Theodor Wåhlin utförde uppmättningsritningar samt förslag till ombyggnad, som dock aldrig förverkligades. På

uppmätningssritningarna samt på de samtida fotografierna framgår att absiden är helt riven och att långhusets murar endast delvis är bevarade.

Borrie kyrka från sydväst med det för klockbocken ombyggda koret och det förfallna långhuset. Foto: Oscar Halldin, 1904–1906. Bilden är hämtad från Riksantikvarieämbetets bilddatabas Kulturmiljöbild.

Kyrkans interiör mot öster med altarnischerna som flankerar den igensatta triumfbågen. Foto: Anders Roland, 1909. Bilden är hämtad från Riksantikvarieämbetets bilddatabas Kulturmiljöbild.

Otto Rydbeck, professor i förhistorisk och medeltidsarkeologi i Lund, gjorde 1927 tillsammans med flera andra ett upprop för att rädda Borrie ödekyrka. 1927–1929 genomgick kyrkan en omfattande restaurering, då en ny absid murades upp på den gamla grunden och långhusets murar återuppfördes. Långhusets östmur återskapades utifrån bevarade byggnadsdelar. Koret återfick sitt äldre utseende. Ny takkonstruktion och nya fönster och dörrar sattes in. Interiört rekonstruerades altarnischerna och golvet belades med tegelplattor. Nytt altare murades upp och nya bänkar tillkom. En ny klockstapel uppfördes på kyrkogårdens nordöstra del. Ritningarna utfördes av arkitekt Einar Lundberg (1889–1978), som varit inblandad i ett flertal kyrkorestaureringar i Sverige. Byggmästare var Alf A Nilsson. Kyrkan återinvigdes 2 juli 1929.

På 1950-talet installerades el, taket lades om och bänkarna renoverades och målades och 1964 belades tornruinens golv med tegelplattor.

1992 ersattes absidens koppartak mot blyplåt, fönster och dörrar målades om från grönt till grått, fogar lagades och tornmurens ovansida putsades.

Efter 2010 Det äldre enkupiga teglet i gula och röda nyanser omlades med rött enkupigt tegel och en ny port tillverkades till västportalen. Fönstren ommålades invändigt? Rengöring av putsade ytor eller omkalkning. Ommålning av bänkar och dörrarnas insida.

Exteriör

Kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning med kor med absid något förskjutet mot nordost och murrester av tornet i väster.

Kyrkans murar är uppförda av Komstadkalksten och Köpingsesandsten med en något utskjutande skråkantad kalkstenssockel. En del av murarna samt hela absiden återuppfördes i samband med restaureringen 1927–1929. Korets fasad avslutas upptill med en profilerad rundbågefris, vilken även återkommer med en båge på långhusets nord- och sydöstra sida. Långhusets västra gavel har tre rundbågiga blinderingar i gavelröset. I väster finns ruinresterna efter tornet, vilka utgörs av låga gråstensmurar med cementavtäckningar. Golvet

består av röda kvadratiska tegelplattor. Mot den norra muren är två gravhällar uppställda. Långhuset och koret täcks av sadeltak belagt med rött enkupigt tegel och absiden av ett kägeltak med blyplåt.

Långhuset och koret har på södra sidan två rundbågiga fönsteröppningar med gråmålade träfönster med antikglas i blyspröjs från 1927–1929 samt solbänkar av kalksten. Huvudingången är via kyrkans västra gavel, men ingångar finns även i söder och norr. Västportalen är rundbågig och försedd med gråmålade pardörrar, som nygjordes med de äldre som förebild omkring år 2010. Dörrbladen i söder och norr är gråmålade med en enkel fiskbenspanel med året 1928 i överkant samt tröskelstenar av kalksten. Nord- och sydportalerna är rundbågiga och smalnar av något uppåt.

Interiör

Kyrkorummet består av ett rektangulärt långhus med smalare kor med absid. Huvudingången i väster leder direkt in i långhuset.

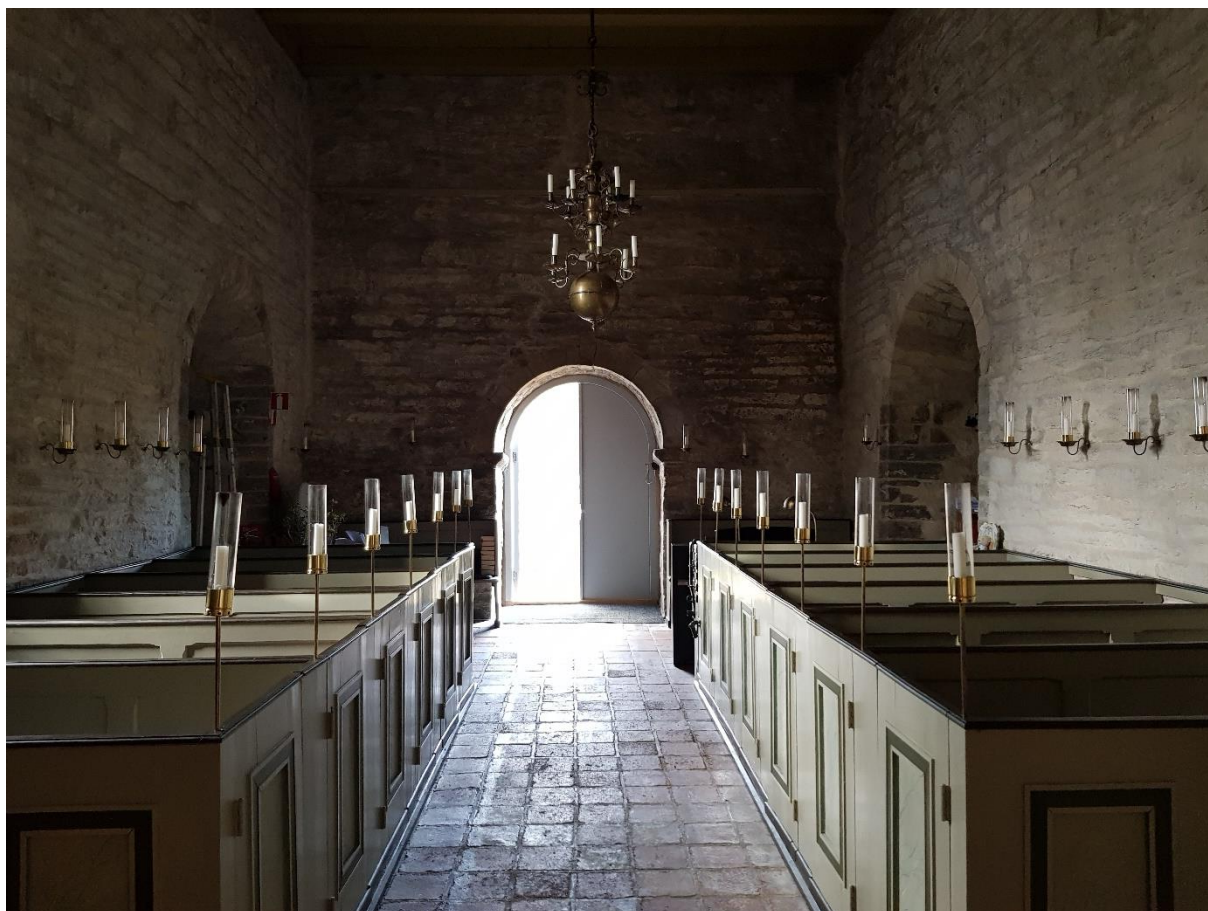

Långhusets golv består av röda kvadratiska tegelplattor. Väggarna är oputsade och med synligt murverk av kalksten. Södra sidan har en rundbågig fönsternisch, vilken saknar innanfönster. Det plana, bjälkförsedda taket är målat i en grå ton. I väster finns en rundbågig tornbåge med skråkantade vederlag. Den smala höga triumfbågen flankeras av två mindre bågar, som omger var sin nisch med sidoaltare uppmurade av Köpingsandsten.

Bågöppningarna flankeras av mycket välhuggna pilastrar, som pryds bland annat av en lejonrelief.

Korets golv ligger ett steg högre än långhuset, men med samma golvbeläggning. Väggarna är putsade och avfärgade i vitt liksom takets tunnvalv. I söder finns en rundbågig fönsteröppning, där delar av murverket lämnats utan puts. I norr finns en liten rektangulär nisch i muren.

Absiden avskiljs från koret av en finhuggen tribunbåge av Köpingsandsten med kolonnbas.

Inredning och inventarier

Altaret är uppmurat av huggen sandsten i samband med restaureringen 1927–1929.

Altaruppsatsen är från 1600-talets första hälft med en centralt placerad altartavla, som framställer Nattvarden i skuren relief. Tavlan flankeras av kvinnliga hermer, änglahuvud och har en polykrom bemålning.

Dopfunten är placerad i långhusets nordöstra hörn. Cuppan är, enligt Barbro Sundnér, tillverkad av gotländsk kalksten under medeltiden och är tillskriven den s k Blentarpsgruppen. Foten är tillverkad av Komstadkalksten. Cuppan har en huggen fris med arkadbågar och godronnerad undersida.

Den slutna *bänkinredningen* i två kvarter tillkom i samband med restaureringen 1927–1929 och ansluter mot väggarna i söder och norr. De enkla utformade gavlarna är gråmålade med marmorering i luckornas speglar.

Klockan lär vara stöpt 1526 till Borige kyrka och omgjuten av Andreas Wetterholtz 1764. Bland kyrkans övriga inventarier finns ett *triumfkrucifix* från 1400-talet, som hänger på långhusets norra vägg. Det föreställer den lidande Kristus och korset avslutas med rundlar med evangelistsymbolerna. I långhusets västra del finns en *fattigstock* av trä med järnbeslag.

Kyrkogård

Flygbild över Borrie kyrka och kyrkogård från väster. Foto: Pär-Martin Hedberg, 2014.

Huvudingången till kyrkan och kyrkogården är från parkeringen i sydost via en gjutjärnsgrind med nygotisk utformning. Kyrkogården omgärdas av en lång mur och kyrkogårdens marknivå ligger i nivå med murens krön, vilket bildar en stor nivåskillnad mot omkringliggande mark. En enkel trappa i muren finns till Borrie Boställe västra sidan. Gårdens byggnader ligger i direkt anslutning till muren i väster och norr. Kyrkogården domineras på den södra sidan av grusade gångar och gravplatser med stenramar och buxbomsomgärdningar. Flera av gravstenarna har koppling till byn, dels genom gårdsnamnet Borrie, men även med släktnamnet Borrie.

Byggnader på kyrkogården

I kyrkogårdens nordöstra hörn finns kyrkans klockstapel. Den uppfördes 1928–1929 efter ritningar utförda av arkitekt Einar Lundberg. Den består av ett fundament av betong med en träöverbyggnad av ek, som bär klockan. Klockstapeln täcks av ett sadeltak med svartmålad skivtäckt plåt.

Kulturhistorisk karaktärisering av Borrie kyrkoanläggning

Kyrkan och kyrkogården med sitt höga läge i det öppna odlingslandskapet utgör tillsammans med den efter skiftena kvarliggande och angränsande Borrie gård en kulturhistorisk intressant miljö, som fortfarande kan berätta om kyrkans centrala roll i byn och kopplingen till gården. Kyrkogårdens stenmur, grusade gångar och gravplatser med stenramar eller buxbomsomgärdning är betydelsefulla karaktärsdrag.

Borrie kyrka ger en god bild av hur de små romanska kyrkobyggnaderna med långhus med syd- och nordportal, kor och absid kan ha sett ut under tidig medeltid. Murarnas avancerade kvaderteknik med lokalt hämtad sten, som Komstadkalksten och Köpingesandsten, samt korets rundbågefris utgör viktiga kunskapskällor om medeltida byggnadsteknik. Även interiörens välbevarade utformning förmedlar bilden av medeltidens mörka kyrkorum med endast ljusinsläpp i söder. Interiören med bevarad triumfbåge, sidoaltare och upphöjt kor – symboliserar övergången från det jordiska långhuset till det himmelska koret. Den välhuggna tribunbågen och triumfbågen och de flankerade sidoaltarna med skulpterade djurornament har stora konst- och byggnadshistoriska värden och är intressanta dokument som kan berätta mer om kyrkans tidiga liturgi och byggnadshistoria.

Borrie kyrka är också ett representativt exempel på hur de små medeltida kyrkorna förföll i slutet av 1800-talet och de då aktuella diskussionerna om behovet av att uppföra nya större kyrkobyggnader för den ökande befolkningen. Återuppbyggandet 1927–1929 är intressant ur ett restaureringshistoriskt perspektiv och visar på olika tiders och arkitekters ideologier.

Kyrkans äldre föremål som dopfunten, triumfkrucifixet och altarpopsatsen är betydelsefulla inventarier och visar på en historisk kontinuitet med kyrkobyggnaden före ödeläggelsen.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- Borrie kyrka har i stort bibehållit sin medeltida romanska form med långhus, smalare kor med absid. Kyrkans synliga murverk, rundbågefrisen och syd- och nordportalerna utgör värdefulla historiska dokument och som även på ett tydligt och pedagogiskt sätt visar på den tidiga medeltida kyrkobyggnadsepoken.
- Kyrkans interiör karaktäriseras av den medeltida byggnadsepoken med triumfbågeväggens välbevarade altarnischer och skulpturer, vilka är relativt sällsynta.
- Kyrkan utgör en intressant och tydlig representant för de små medeltida kyrkorna som övergavs och senare restaurerades. Återuppbyggandet 1927–1929 har ett kultur- och arkitekturhistoriskt värde och bör respekteras vid vård- och underhållsåtgärder.

Skydd med mera

Kyrkan och kyrkogården är skyddade enligt 4 kap. Kulturmiljölagen.

Borrie kyrkoanläggning är belägen inom fornlämningsområdet Borrie 1:1, *Borrie bytomt* och Borrie 2:1, plats med tradition skyddas enligt 2 kap. Kulturmiljölagen.

Borrie kyrkomiljö ingår i ett område *Högestad-Ö. Ingelstad* som är utvärderat som Särskilt värdefull kulturmiljö i Kulturmiljöprogram för Skåne, framtaget av Länsstyrelsen.

Kyrkan under återuppbyggnaden. Foto: John-Elof Forssander, 1927. Bilden är hämtad från Riksantikvarieämbetets bild databas Kulturmiljöbild.

Källor och litteratur

- Andersson, Hans, Anglert, Mats, *By, huvudgård och kyrka*. Studier i Ystadsområdets medeltid. 1989.
- Dahlberg, M (red.) *Skåne – landskapets kyrkor*. Sockenkyrkorna, kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet 2015.
- Dahlberg, M. Franzén, K. (red) *Sockenkyrkorna*. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Riksantikvarieämbetet 2008.
- Fernlund, Siegrun. *Kyrkor i Skåne, en kulturhistoria*. 1980.
- Isberg, Henning A. (red), *Ljunits och Herrestads skolor under 100 år*. Ljunits och Herrestads hembygdsförening, 1943.
- Isberg, Henning A. *Herrestads härad, strövtåg*. 1981.
- Länsstyrelsen Skåne. *Samhällsplanering & kulturmiljö*. Kulturmiljöprogram. Särskilt värdefulla kulturmiljöer i Skåne.
- Skånska kyrkor. *Skånes Hembygdsförbunds Årsbok* 1997.
- Sundnér, Barbro. *Medeltida kyrkor i Skåne*. Dokumentation utförd på 1990-talet. (Opubl.)
- Underhållsplan för Borrie kyrka*, NIRAS, Malmö, 2010-12-21.

Lantmäteriet - Historiska kartor

Riksantikvarieämbetet – Fornsök, Kulturmiljöbild, Riksintressen för kulturmiljövården.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2020-03-27

Fältinventering, foto och rapportsammanställning: Anna Lindqvist, byggnadsantikvarie

Kulturhistorisk karakteristik och rekommendationer: Anna Lindqvist, efter samråd med Stora Köpinge församling.

Färdigställd: Remissrapport 2020-04-14, reviderad och färdigställd 2020-10-10.

Sammanfattning till BeBR

Stomme: Murverk – Kalksten, sandsten, gråsten, tegel

Fasadmaterial: -

Fasadkulör: -

Takform: Sadeltak, kägeltak

Taktäckningsmaterial: Tegel- rött, enkupigt, Plåt – blyplåt

Antal våningar: 1

Byggnadsdel: Kor med absid – öster, Tornruin - väster